

Jedináček a rozvod – vliv rozvodu na reprodukční dráhu ženy¹

Single Children and Divorce: The Divorce Effect on Women's Life Course

Petr Pakosta

ABSTRACT This paper is focused on studying the relationship between the divorce rate of childless couples and the share of single-child mothers. We offer the hypothesis that there is a high probability that there are mothers with single children among women who gave birth to their first child after divorce. The hypothesis is based on the assumption that the divorce of a childless woman breaks her life's path, trims her reproductive period (which is defined socially and biologically, and, finally, increases the chances she will bear only one child. Data show that divorced childless women have only one child much more often than non-divorced women but the number of such women (despite the rising divorce rate among childless women) is low and can't affect the share of single-child mothers in the whole population. The analysis is based on vital statistics for the Czech Republic from 1993 to 2004.

KEYWORDS Divorce rate, life course, life-cycle, single children

Česká republika se již dávno zařadila mezi země s vysokou rozvodovostí. Dnes tak žijeme ve společnosti, v níž se polovina manželství rozvádí². Bylo by zajímavé zjistit, zda může mít tak masový jev, jakým je rozvod, vliv na reprodukční dráhy českých žen. Jak ukážeme dále, za jistých předpokladů je možné očekávat, že rozvod stojí za nižším výsledným počtem dětí, než je ten chtěný a původně chápaný jako ideální. Konkrétně nás bude zajímat, zda bezdětné a rozvedené ženy častěji porodí během svého plodného období jedno dítě – jedináčka. Vycházet budeme z obsáhlého datového souboru základní vitální statistiky – záznamů matrik od roku 1993 až do roku 2004.

V moderní společnosti se zásadně proměnilo reprodukční chování rodičů – nikdy předtím nebylo člověku dopřáno tak jednoduchým způsobem řídit svoji reprodukci jako dnes³.

Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, 2/2008. S. 55–68. ISSN 1214-813X.

¹ Tento text vznikl s podporou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR – výzkumný záměr „Reprodukce a integrace společnosti“ (MSM002 1622408). Oběma anonymním recenzentům děkuji za cenné připomínky.

² V roce 2006 činila úhrnná rozvodovost 48,6 % (Pohyb obyvatelstva v Českých zemích 1920–2006).

³ Jestliže před vynálezem antikoncepční pilulky měly ženy strach z nechtěného otěhotnění, stává se dnes problém chtěné otěhotnění.

Kojenecká a novorozenecká úmrtnost se blíží nule a pravděpodobnost, že se děti v našem civilizačním okruhu dožijí dospělého věku, je nejvyšší v dějinách. Zároveň se zvyšuje sázka v nákladech ušlých příležitostí, které děti přinášejí, a relativně roste investice (časová, emocionální či ekonomická) do jednoho dítěte (Becker, Lewis 1973). Vedlejším důsledkem je, že průměrný počet dětí na jednu ženu klesá a podíl **žen s jedním dítětem** mírně roste (v kohortě žen 50–54 let v roce 2001 činil 14,8 %, v kohortě 40–44 let to bylo 15,3 % a v kohortě žen 35–39 let 18,6 %) (Sčítání lidu, pramenné dílo).

Podíl jednodětných rodin je zajímavý i tím, že jde o fenomén, o který zatím nikdo, alespoň deklarativně, „nestojí“ a velká většina budoucích rodičů stále nepředpokládá, že by dala život pouze jednomu dítěti. I přes příklon k postmoderním tendencím, které by měly natalitní preference snižovat, je preferovaný počet dětí nad zachovnou mírou reprodukce (Bachrach 2001)⁴. Zdá se, že preference počtu dětí naráží na fenomén jedináčka: pokud se lidé rozhodnou preferovat rodičovství před bezdětností, rozhodují se pro dvě děti a více (např. ve snaze být dobrým rodičem prvního dítěte a nevychovat z něj negativně vnímaného jedináčka, srv. Blake 1981 nebo Polit, Falbo 1987). Výjimkou není ani Česká republika a empirická šetření z poslední doby (například Hodnota dítěte 2006⁵) potvrzují skutečnosti, že preference počtu dětí stojí vysoko nad plodností 2,1 dítěte na jednu ženu⁶. Jako ideální počet dětí je stále vnímán okolo dvou – pouze 8,7 % respondentů považuje za ideální počet dětí jedno dítě, 50 % dvě děti a 39 % tři děti a více⁷. Zároveň tři čtvrtiny respondentů, z těch, kteří považují za ideální počet dvě děti, uvedly, že je chtějí hlavně proto, aby se vyhnuli fenoménu jedináčka, jeho negativům a umožnili svým dětem zažívat radosti a pozitiva sourozenectví. Podotkneme, že šlo o otevřenou otázku a respondenti odpovídali spontánně (viz tabulka 1).

Máme tu tedy jev nepřilíhš chtěný a podle demografických prognóz a dat z výzkumů se zdá, že také mírně rostoucí. Budoucí podíl rodin s jedním dítětem je odhadován někde mezi 20 až 25 % (Rabušic, Chromková Manea 2007). Začneme-li pátrat po *příčinách*, zjistíme, že jsou podobně mnohohrstevnaté – může jít o důraz na individuální seberealizaci matek, špatný zdravotní stav, orientaci na pracovní kariéru a co nejkratší přetržku kariéry (tzv. „statusové“ dítě), neochotu žen investovat do více dětí, ekonomickou nejistotu, chudobu kontra rostoucí nároky na materiální potřeby dětí, odkládání narození prvního dítěte, přetržku reprodukční dráhy (rozvodem či rozchodem) atd. (Rabušic, Chromková Manea 2007). V tomto článku se zaměříme na jednu z těchto dílčích příčin: *narušení reprodukční dráhy rozpadem manželství před narozením prvního dítěte*. Jak jsme již viděli výše, samotná změna hodnotové orientace postmoderním směrem nestojí za změnou natalitních preferencí a projevuje se „pouze“

4 Ve Švédsku ženy ve věku 25 až 29 let s postmoderní hodnotovou orientací udávaly průměrný ideální počet dětí 2,8 dítěte, ve Finsku 2,6, v Rakousku 2,3, ve Francii 2,6, ve Slovinsku 2,35 a v Maďarsku 2,18 (podrobnosti viz Bachrach, 2001).

5 Realizované v roce 2006 na půdě Institutu pro výzkum reprodukce a integrace společnosti při Fakultě sociálních studií v Brně. Vzorkem bylo 2010 mužů a žen ve věku 28 až 34 let. Výběr byl proveden kvótně s ohledem na vzdělání, věk, velikost místa bydliště a region.

6 Přibližná hodnota konečné plodnosti pro zachování aktuálního počtu obyvatel (bez přihlédnutí k saldu migrace).

7 Průměr činí 2,5 dítěte.

změnou chování – v našem případě nejčastěji odkládáním porodu prvního dítěte. Což je skutečnost, která výrazným způsobem ovlivňuje téma tohoto článku – narušení reprodukční dráhy bezdětných žen rozvodem.

Tabulka 1: Jaké důvody Vás vedou k tomu, že nechcete méně než dvě/tři/čtyři⁸ děti?

	Ideální počet dětí		
	2	3	4
Pozitiva sourozenectví	25,3	18,1	6,8
Vyhnutí se jedináčkovství	25,3	0,0	0,0
Negativa jedináčkovství	20,3	0,0	0,0
Tento počet nám vyhovuje, připadá nám ideální	17,0	13,5	6,8
Více dětí, více legrace, štěstí, lásky	4,2	17,7	25,0
Přání velké rodiny	2,7	22,3	27,3
Reprodukce počtu dětí z původní rodiny	4,7	9,2	18,2
Jiné	54,5	60,4	75,0
Už tento počet dětí mám	8,2	6,2	6,8
N respondentů	1043	260	44
N odpovědí	1606	402	72

Pozn.: Celá ČR, 28 až 34 let, kvótní výběr, sloupcová %, součet dává více než 100 % (díky možnosti více odpovědí)

Reprodukční strategie ženy a rozvod

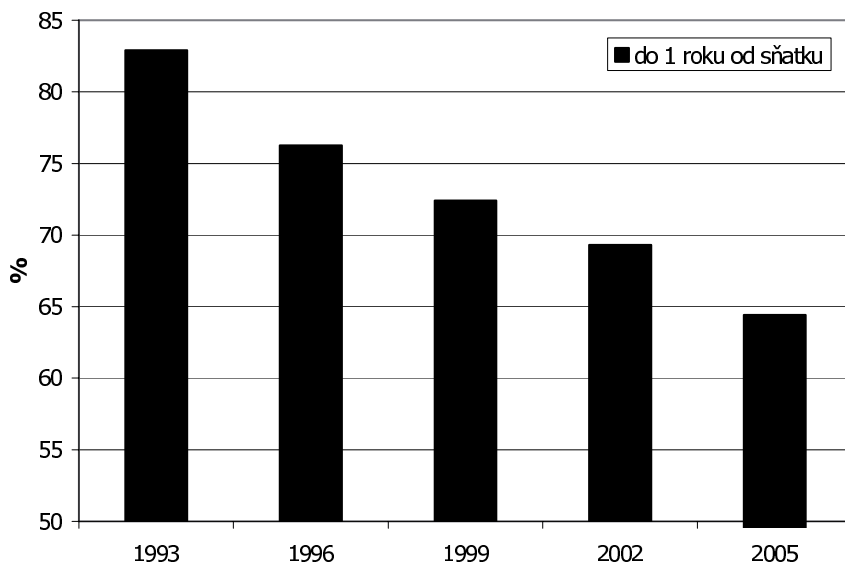
Přes rostoucí vliv člověka na reprodukční chování zůstává neměnnou skutečností, že reprodukční dráha ženy (a částečně i muže) je časově ohraničená. Pomyslná úsečka představující reprodukční dráhu ženy v čase je z jedné strany omezována sociálně (zkracuje se díky posouvání narození prvního dítěte do vyššího věku) a ze strany druhé biologicky (žena naráží na biologické limity plodnosti). Žena by v režimu přirozené reprodukce (pravidelný sexuální styk bez antikoncepce a umělého přerušování těhotenství mezi 15 až 45 rokem života) mohla porodit cca 12 dětí – historicky naměřená plodnost Hutteritů (Coale, Watkins 1986:34). Něco podobného je v České republice samozřejmě nemožné a reálná reprodukční dráha českých žen je mnohem kratší. Díky tomu může rozvod ovlivnit pravděpodobnost, že žena bude mít během svého života pouze jedno dítě dvěma způsoby: 1) rozvod bezdětné ženy zkracuje její reprodukční dráhu, zapřičiňuje odkládání porodu prvního dítěte a zvyšuje tak pravděpodobnost, že žena zůstane u jednoho dítěte; 2) rozvod následuje po porodu prvního dítěte, žena pak může zůstat sama a bez partnera. Rozvod tedy v tomto případě konečnou plodnost snižuje. Naopak žena po rozvodu může hledat jiného partnera a se svým novým partnerem chtít mít dítě, jímž potvrdí nový svazek – v tomto případě rozvod její fertilitu

⁸ Doplněn údaj o počtu dětí z otázky „Když vezmete v úvahu své současné poměry a možnou budoucí situaci, kolik dětí byste chtěla mít celkem? (tj. včetně těch, které už máte)?“

zvyšuje⁹. Na tomto místě je potřeba podotknout, že vztah mezi dynamicky se měnící rozvodovostí a porodností je nejednoznačný a patří v demografii mezi pole hodně neprobádaná. Pro potřeby tohoto textu navrhuje dvě výzkumné otázky: 1) Je u rozvedených prvorodiček vyšší pravděpodobnost narození jednoho dítěte? 2) Mohou rozvody bezdětných stát za rostoucím podílem žen s jedním dítětem?

Těmto tvrzením nahrává několik nepřímo souvisejících trendů, které můžeme pozorovat ve změně demografického chování v posledních 15 letech. 1) V České republice dlouhodobě stoupá míra rozvodovosti¹⁰. 2) Porody prvních dětí jsou odkládány do stále vyššího věku (v roce 1993 byl průměrný věk prvorodičky 22,6 roku, v roce 2004 26,3 roku (Porodnost a plodnost 2001–2005)). 3) Doba uplynulá od sňatku do porodu prvního dítěte se stále prodlužuje a z toho plyne prudce rostoucí podíl rozvodů bezdětných manželů (viz grafy 1 a 2). 4) Snoubenci se berou ve vyšším věku – podíl rozvodů mladých párů rychle klesá (graf 3) – zmenšuje se tak časový prostor pro případný další porod.

Graf 1: Podíl narozených prvních dětí do 1 roku od sňatku rodičů

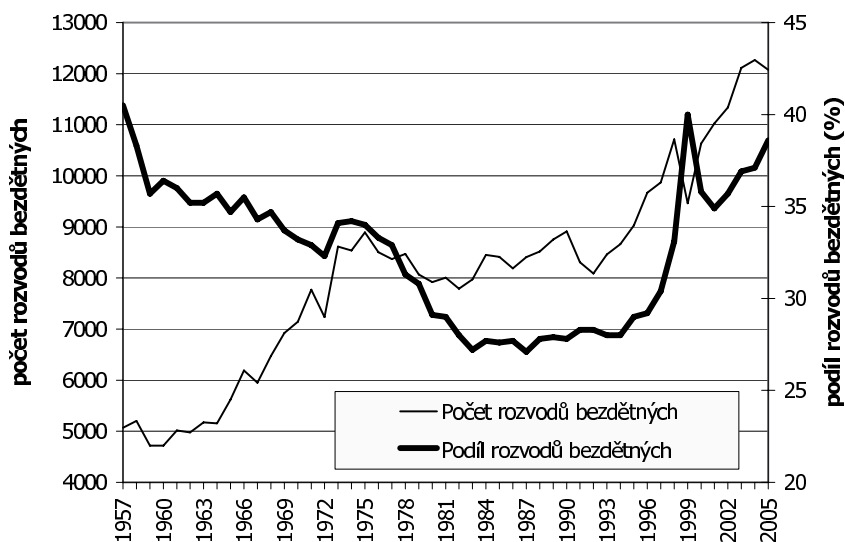

Pramen: Pohyb obyvatelstva 1993 až 2005.

⁹ V našem datovém souboru žen, které porodily v letech 1993 až 2004 první dítě, je průměrný počet dětí na jednu ženu, která v tomto období nebo předtím prošla rozvodem, vyšší než u těch, které rozvodem neprošly (1,77 ku 1,48 dítěte). Podrobnější informace o tomto datovém souboru najde čtenář v dalším textu.

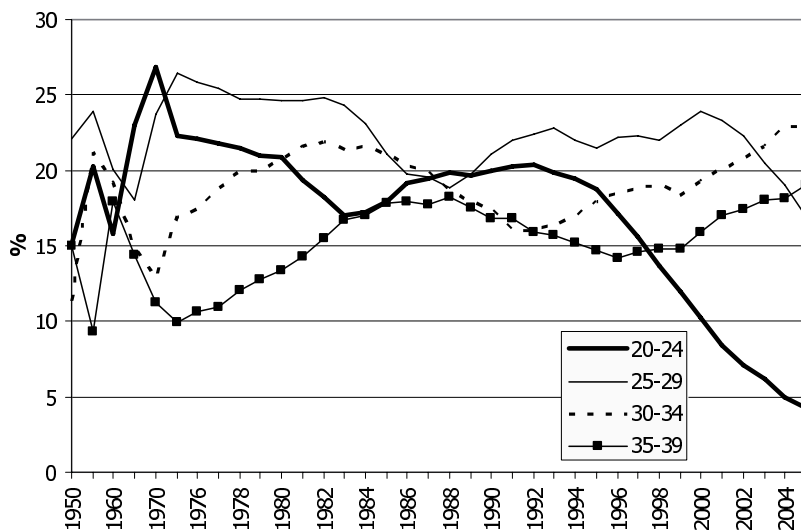
¹⁰ Míra úhrnné rozvodovosti v České republice, přes drobné oscilace, pomalu ale jistě stoupá: v roce 1970 dosahovala 26 %, v roce 1980 31 %, v roce 1990 38 %, v roce 2000 41 % a v roce 2006 48,7 % (Pohyb obyvatelstva v Českých zemích 1920–2006).

Graf 2: Podíl rozvodů bezdětných z celkového počtu rozvodů

Pramen: Demografická příručka 2006.

Graf 3: Podíl rozvodů žen vybraných věkových skupin na celkovém počtu rozvodů

Pramen: Demografická příručka 2006.

Použitý datový soubor

K analýze máme k dispozici poměrně unikátní datový soubor porodů z let 1993 až 2004. Jde o statistiky Českého statistického úřadu, který je získává z povinného „Hlášení o narození dítěte“, sbíraných na základě zákona o matrikách. V databázi se nachází 1 143 680 porodů živě i mrtvě narozených dětí. Výhodou tohoto datového souboru je anonymizovaný klíč matky, podle kterého můžeme vytvořit soubor matek a rekonstruovat tímto způsobem jejich reprodukční historii v letech 1993 až 2004. Matek je v tomto souboru 827 963, přičemž máme údaje o jejich věku, vzdělání, rodinném stavu, okresu, uzavření sňatku, pořadí porodu, počtu předchozích dětí a věku a vzdělání otce v době každého porodu. Vzhledem k tomu, že se jedná o vyčerpávající datový soubor, není nutné zjištěné výsledky statisticky testovat (nepracujeme s výběrovým šetřením) (podrobněji viz Fučík 2007)¹¹.

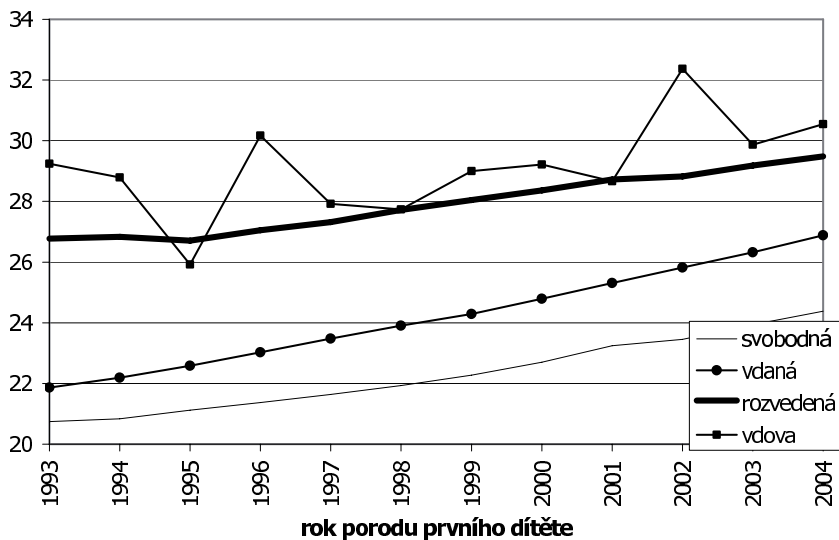
Analýza

Odpovědí na první výzkumnou otázku by v ideálním případě bylo srovnání *konečného počtu dětí na jednu ženu, která porodila své první dítě po rozvodu* (tj. jako bezdětná se rozvedla a poté si našla nového partnera, se kterým počala dítě) s konečným počtem dětí žen, které prošly jinou fertilitní dráhou. Bohužel redukci informace podléhá každý datový soubor, zvláště pak „tvrdá“ demografická data jako jsou použité záznamy o porodech. V analýze musíme proto čelit dvěma hlavními omezením: *nemáme k dispozici údaje o matkách, které se jako bezdětné rozvedly a své první dítě přivedly na svět jako znovu vdané*. Tyto ženy naše data nezachycují, neboť svým rodinným stavem spadají mezi ženy vdané bez rozlišení pořadí sňatku¹². Dalším omezením je vliv času – u žen, které porodily v posledních letech, nemusí být konečný počet dětí definitivní.

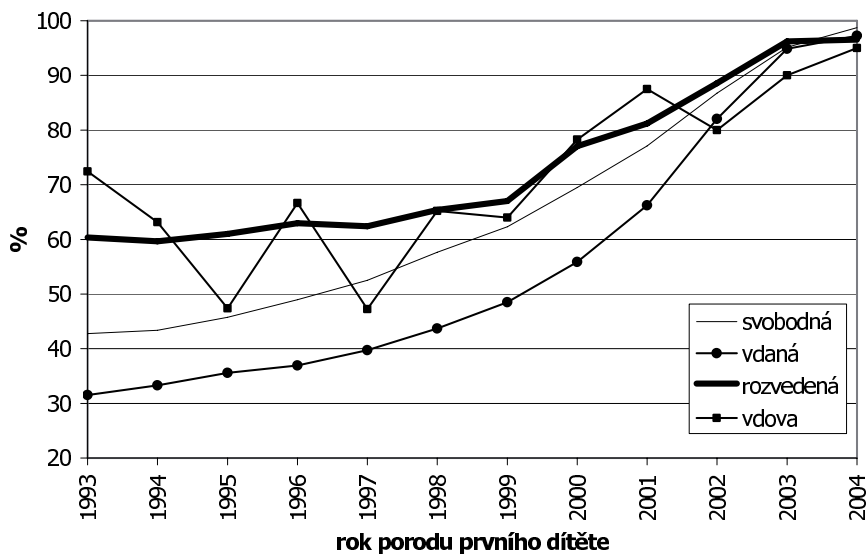
Dříve než se pustíme do hlavní části analýzy, ukažme si jeden indikátor nepřímý: průměrný věk matek rodičích první dítě po rozvodu (graf 4). U rozvedených matek-prvorodiček činil v roce 2004 29,5 roku, u vdaných 26,9 a svobodných 24,4 roku. Rozvedené ženy tedy rodí nejpozději, což podporuje testované hypotézy – jejich opožděnější začátek reprodukční dráhy může následně vést k pozdějšímu rozhodnutí pouze pro jedno dítě. Specifickou skupinou (kterou se však nadále nebudeme zabývat) jsou vdovy – vzhledem k jejich nízkému počtu jsou výsledky citlivé na náhodné výkyvy. Jejich chování se přesto podobá rozvedeným, neboť jejich život je přerušen bolestnou ztrátou manžela a následným hledáním nového partnera. Se zvyšujícím se průměrným věkem prvorodiček se věkový rozdíl mezi rozvedenými a vdanými zmenšuje – zatímco v roce 1993 rozvedené ženy-prvorodičky rodily starší v průměru o 4,9 roku v roce 2004 to bylo o 2,6 roku. Mezi těmito skupinami tak dochází ke sblížení věku porodu prvního dítěte.

¹¹ Detaily o tomto datovém souboru mohou zájemci získat ve zmiňovaném příspěvku ve sborníku nebo u Mgr. Petra Fučíka, působícího v IVRISu při Fakultě sociálních studií v Brně.

¹² Bohužel podobu formuláře pro hlášení o narození určuje zákon a není proto možné jej doplnit, např. v něm chybí údaj o vzdělání otce v případě, že rodička je svobodná, rozvedená či ovdovělá – dnes jde o 33 % matek (Demografická příručka, 2006).

Graf 4: Průměrný věk v době prvního porodu podle rodinného stavu matky

Jak již bylo zmíněno, datový soubor, který máme k dispozici, nám umožňuje sledovat jednotlivé matky v období 1993 až 2004. Poměrně jednoduchým výpočtem lze zjistit, kolik prvorodiček zůstalo v tomto období u jednoho dítěte, a to i podle vzdělání, věku a rodinného stavu. Zjištěné výsledky (viz graf 5) naši první testovanou hypotézu podporují – mezi matkami, které jako rozvedené porodily své první dítě, je ve srovnání s ostatními skupinami matek nejvyšší podíl těch, které zůstaly u jediného dítěte. Rozvedené prvorodičky z roku 1993 si oproti vdaným pořízují druhé dítě dvakrát méně často. Na tomto místě musíme připomenout, že v roce 2005 tři čtvrtiny žen porodily své druhé dítě do 6 let od narození prvního a 87 % do 9 let včetně (Pohyb obyvatelstva 2005). Znamená to jediné: průběh podílu matek s jedním dítětem (zejména zhruba od roku 1996) není ještě uzavřen a křivky v grafu se mohou ještě vyrovnávat. Vzhledem k vyššímu věku rozvedených prvorodiček není pravděpodobné, že by došlo k nějakému výraznému posunu mezi rozvedenými a vdanými, případně svobodnými prvorodičkami. Proto můžeme konstatovat, že hodnoty, které vidíme na začátku grafu, nejspíš časem uvidíme i u žen rodičích v druhé polovině devadesátých let minulého století a později.

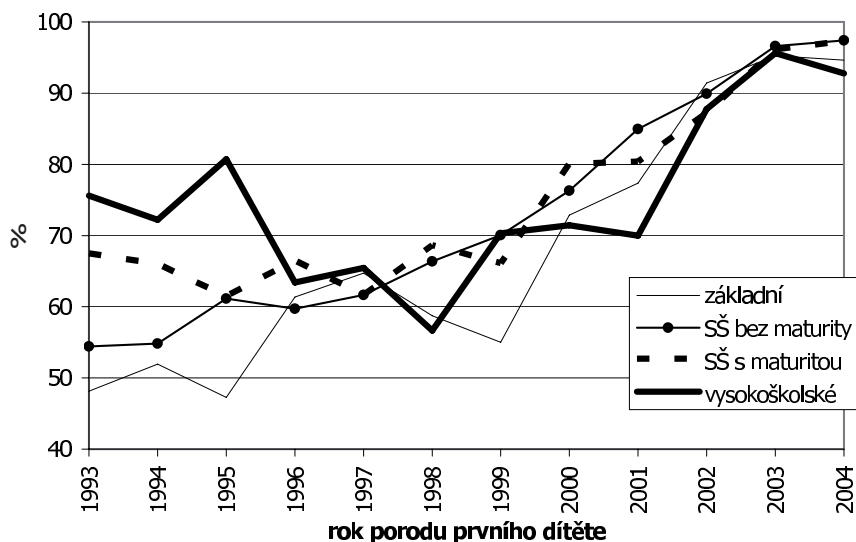
Graf 5: Podíl žen s jedním dítětem podle rodinného stavu v době porodu

Poznámka: údaj v grafu o podílu žen s jedním dítětem se netýká celkového podílu v populaci, ale pouze žen, které mají alespoň jedno dítě.

Otázkou zůstává, zda je podíl žen s jedním dítětem nějak diferencován. Vzhledem k povaze dat se můžeme zaměřit pouze na vzdělání a věk (viz grafy 6 až 8). Vliv vzdělání není jednoznačný – v případě rozvedených se dostáváme na „tenký led“ vinou nízkých počtů a náhodných výkyvů. V první polovině 90. let je ale rozdíl zřejmý a nejvyššího podílu jedináček (76 %) dosahují rozvedené ženy s vysokoškolským diplomem. Se vzděláním podíl matek s jedním dítětem klesá až na 30 % mezi vdanými ženami se středoškolským vzděláním. Při pohledu na graf vdaných žen je zřejmé, že vdané ženy bez ohledu na vzdělání vykazují podobné podíly jedináček. Rozhodující je pravděpodobně skutečnost, že žena realizuje porod dítěte v manželství – po rozvodu bezdětných vzdělání diferencuje podíl jedináček velice výrazně. Vynořuje se také zajímavá skutečnost, že zatímco v letech 1993 až 1995 je mezi vdanými podíl žen s jedním dítětem podle vzdělání vyrovnaný, od roku 1996 se charakteristika křivek mění a mezi vysokoškolsky vzdělanými ženami je podíl žen s jedním dítětem nejnižší. V této chvíli nám čísla pouze naznačují, že vzdělání ovlivňuje také délku meziporodních intervalů a časování porodu (nabízí se hypotéza, že vzdělané ženy se chtějí vrátit na trh práce co nejdříve a zároveň se vyhýbají jedináčkovi). Vzdělané ženy mají v průměru méně dětí, to ale nemusí znamenat, že mají také častěji jedno dítě. Tj. častěji než ostatní ženy mají dvě děti a ženy s nižším vzděláním mají častěji buď jedno a nebo tři a více dětí. Není cílem tohoto článku zabývat se vztahem vzdělání a fertility. Předložená analýza

však naznačuje, že tento vztah není tak jednoznačný, jak se patrně obecně soudí¹³ a nepřímo to potvrzují i některé jiné práce. Např. v již zmiňované studii Rabušice a Chromkové-Manea byla v logistickém regresním modelu pravděpodobnost preference pouze jednoho dítěte nižší právě u vysokoškolsky vzdělaných žen (Rabušic, Chromková Manea 2007).

Graf 6: Podíl žen s jedním dítětem podle vzdělání mezi vdanými a rozvedenými ženami (v době porodu)

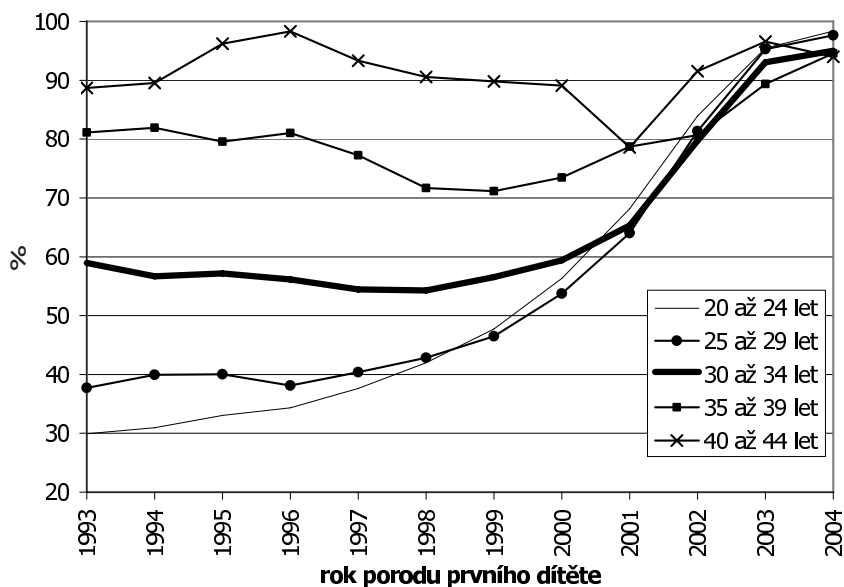
Podle očekávání je věk porodu prvního dítěte proměnnou, která výrazně ovlivňuje pravděpodobnost, že žena během svého života porodí jedno dítě. Ženy, které porodily své první dítě v pozdějším věku, výrazně častěji zůstávaly jednodětné. Vdané ženy – prvoroďičky roku 1993 ve věkové skupině 20 až 24 let – měly do roku 2004 jedno dítě ve 30 %, kdežto u vdaných prvoroďiček ve věkové skupině 35 až 39 let to bylo 81 % (graf 7).

Podívejme se dále a porovnejme rozvedené a vdané ženy. Obrázek, který získáme, je mnohem pestřejší a vede nás k další úvaze. Rozvod i přesto, jak běžnou událostí se ve společnostech našeho kulturního okruhu stává, nepatří mezi něco, co by lidé brali na lehkou váhu. Křehká jistota, kterou manželství přináší do nejistého světa, se během krátké doby zhroutí a rozvod zanechává rány na duši, které se mohou zacelovat několik let či celý život.

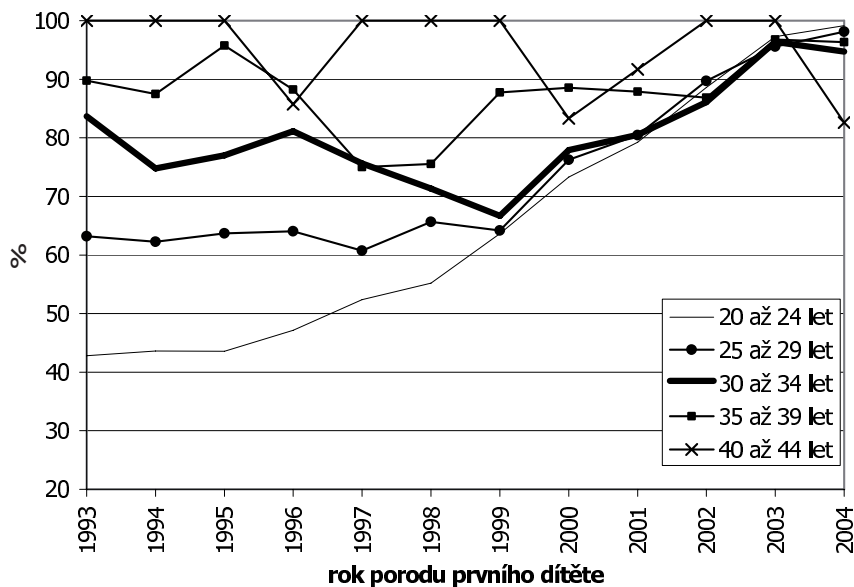
¹³ Pravděpodobnost narození druhého dítěte u vysokoškolsky vzdělaných žen byla u kohort 1970 a starších nižší (Rychtaříková, 2004 nebo Hamplová, Rychtaříková, Pikálková, 2003).

Rozvod bezdětné ženy totiž působí nejenom tím, že posouvá porod jejího prvního dítěte do vyššího věku, což jsme již viděli v předchozím textu. Rozvod také vnáší do života ženy prvek nejistoty, zklamání a možná obav z porodu dalšího dítěte. To si můžeme lehce ověřit ve srovnání vdaných a rozvedených žen, které porodily své první dítě ve stejném věku. Zatímco ty rozvedené, např. kohorta prvorodiček z roku 1993 ve věku 20 až 24 let, daly ve 43 % do konce sledovaného období život jednomu dítěti, vdané prvorodičky ve stejném věku porodily jedno dítě ve 30 %. Rozdíl mezi vdanými a rozvedenými prvorodičkami se s rostoucím věkem prvního porodu zvyšuje (v kohortě 25 až 29 let činí 25 procentních bodů), u nejstarších kohort se naopak opět přirozeně vyrovnává a klesá až na 8 procentních bodů v kohortě 35 let a starších. To opět odpovídá očekávání. Mladší prvorodičky mají, díky svému nižšímu věku, více prostoru a větší šanci pro porod druhého dítěte. U starších prvorodiček to tak není, porod prvního dítěte odložily přespříliš a druhé dítě již nemohou tak lehce „stihnout“. Čísla u nejstarších kohort (35 let a více) se vyrovnávají opět z jednoho prozaického důvodu. Těchto žen je málo a jejich životní situace v době prvního porodu bude nejspíše velice podobná.

Graf 7: Podíl žen s jedním dítětem ve vybraných věkových skupinách (v době prvního porodu) mezi vdanými ženami (v době porodu)

Pozn.: Věkovou skupinou je myšlen věk v době prvního porodu.

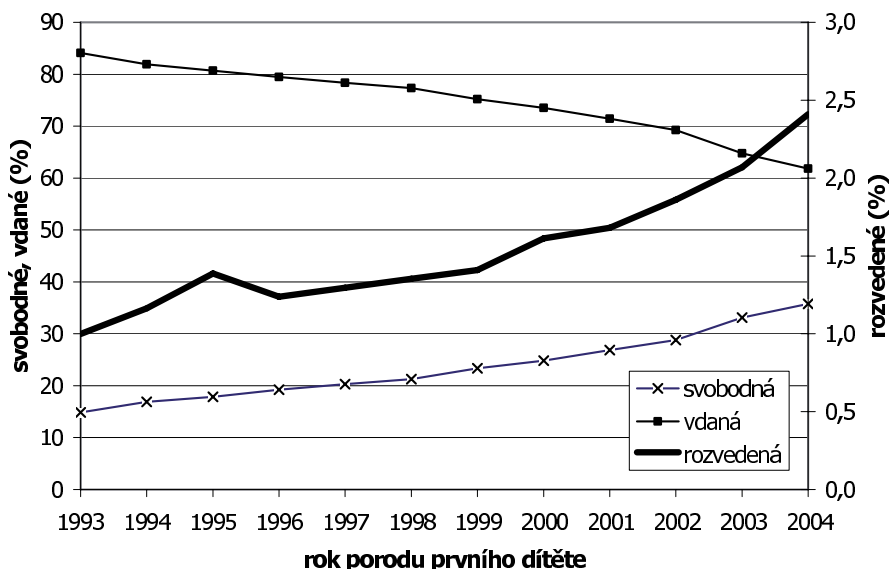
Graf 8: Podíl žen s jedním dítětem ve vybraných věkových skupinách (v době prvního porodu) mezi rozvedenými ženami (v době porodu)

Pozn.: Věkovou skupinou je myšlen věk v době prvního porodu.

Z předchozích řádků je zřejmé, že rozvod bezdětné ženy má nezanedbatelný a nezpochybnitelný vliv na její reprodukční dráhu (může to být ovšem i obráceně – jisté typy reprodukčních drah generují vyšší riziko výskytu rozvodu). Abychom však mohli hypotézu o vlivu stoupající rozvodovosti bezdětných na celkový podíl matek s jedním dítětem vyvrátit nebo potvrdit, musíme zjistit, jakou měrou může počet rozvedených prvorodiček ovlivnit tak robustní statistiku jako je počet jedináčků. Růst míry rozvodovosti se musí nutně odrazit v průběhu devadesátých let v nárůstu počtu rozvedených prvorodiček, které se navíc rozvádějí později¹⁴. Graf 9 tento předpoklad skutečně potvrzuje a v roce 2004 zaznamenáváme takřka 2,5krát více porodů rozvedených prvorodiček než v roce 1993. Pro vyslovení jednoznačného závěru, že rozvody bezdětných žen mohou stát za rostoucím podílem jedináčků, je však tento podíl velice nízký: v roce 1993 činil 1 %. Přes vzrůst na 2,4 % v roce 2004 je toto číslo nízké a v tomto řádu nemůže mít zásadní vliv na počet jedináčků.

¹⁴ V roce 2005 byla třetina rozvádějících se bezdětných žen mladších 35 let, v roce 1993 to bylo 48 % (Pohyb obyvatelstva 1993, 2005).

Graf 9: Porody prvorodiček podle rodinného stavu matky

Pozn.: Dopočet do 100 % tvoří porody vdov – prvorodiček.

Shrnutí výsledků

Stručně řečeno: potvrdili jsme první hypotézu a vyvrátili druhou hypotézu. Ad 1) Rozvod bezdětné ženy výrazně zvyšuje riziko, že tato žena porodí jedno dítě. Tento závěr platí pro všechny vzdělanostní a věkové skupiny. Ad 2) Rozvodů bezdětných přibývá. Stejně tak přibývá porodů rozvedených prvorodiček. Svým podílem na celkovém počtu porodů ovšem nemohou výrazně ovlivnit počet žen s jedním dítětem. Tuto hypotézu jsme proto museli zamítnout.

Diskuse a závěr

V moderní společnosti rozvod pozvolna nahrazuje smrt (Stone 1995, u nás např. Možný 1990). Podobně jako nemilosrdná smrtka stejně tak rozvod za sebou zanechává „vdovy a sirotky“, děti dlouhodobě vyrůstající bez jednoho z rodičů nebo s nevlastním rodičem¹⁵. Rozvod, díky narušování reprodukčních drah matek a zvýšení nejistoty v jejich osobním životě, stojí nejen za tím, že tu máme stále rostoucí počet „sirotků“, ale může stát také za

¹⁵ V roce 1920 zaniklo 6 % manželství rozvodem, 53 % úmrtím muže a 41 % manželství skončilo úmrtím ženy. O 85 let později to bylo 43 % rozvodem, 42 % úmrtím muže a 15 % ženy (Demografická příručka 2006).

tím, že se narodí méně dětí. Text jsme na předchozích stranách uzavřeli tím, že rozvody bezdětných nemohou zásadně ovlivnit počet matek s jedním dítětem. To je ovšem pouze část pravdy: rozvod může na konečnou plodnost ženy působit čtyřmi různými způsoby. 1) Žena, která již porodila dítě/děti, se rozvede a najde si nového partnera, se kterým má další dítě. Má tak dítě „navíc“, které by pravděpodobně s minulým manželem neměla. 2) Rozvedená matka se z nějakého důvodu (ekonomická situace, nepřítomnost nového vhodného partnera, vysoký věk, špatný zdravotní stav) rozhodne nemít další dítě. Konečný počet dětí těchto žen bude nižší díky přetržce a neblahým okolnostem v životě matky, které rozvod způsobil. 3) Žena se rozvede bezdětná, po čase se znovu vdá. Konečný počet jejich dětí bude nejspíše ve výsledku nižší – tyto ženy se budou chovat podobně jako jejich vrstevnice, které byly hlavním tématem tohoto článku. 4) Poslední možnost, jak může rozvod ovlivnit konečný počet dětí připadajících na jednu ženu, byla tématem předchozích řádek.

Je více než jisté, že všechny předložené vlivy se v celkovém součtu kombinují a navzájem ruší, takže výsledný počet dětí dané kohorty matek se přes působení narůstající rozvodovosti nemusí změnit. Limitujícím faktem pro tuto analýzu je, že nevíme, kolik žen se po rozvodu vdá a teprve poté, již jako vdané, porodí své první dítě. I u nich je ovšem oprávněný předpoklad, že rozvod působí na konečný počet jejich dětí negativně. Taktéž bohužel nevíme, kolik žen se po porodu prvního dítěte rozvede a další dítě již neporodí.

Závěrem této práce nechť je konstatování, že tu máme další signál toho, jak jsou reprodukční dráhy žen žijících v moderní, případně postmoderní České republice, různorodé a diferencované mnoha, zatím nepřilíš probádanými, vlivy. Tyto signály ukazují na to, jak rozdílné strategie zaujímají kariérně orientované ženy, ženy po rozvodu, ženy sociálně vyloučené či ženy vzdělané. Tématu rozvodu a diferenciaci reprodukčních drah je ostatně věnováno stále více pozornosti (např. Fučík 2007) a stává se i součástí výzkumů realizovaných například na půdě Institutu pro výzkum reprodukce a integrace společnosti.

Literatura

- BECKER, Gary S. ; LEWIS, Gregg H.. On the Interaction between the Quantity and Quality of Children. *The Journal of Political Economy*, 1973, č. 2, s. 279–288. ISSN 1537534X.
- BACHRACH, Christine. Comment: The Puzzling Persistence of Postmodern Fertility Preferences. *Population and Development Review*, 2001, s. 332–338. ISSN 00987921.
- BLAKE, JUDITH. The Only Child in America: Prejudice versus Performance. *Population and Developmental Review*, 1981, č. 7, s. 43–54. ISSN 00987921.
- COALE, Ansley. J. ; WATKINS, Susane. C. eds. *The Decline of Fertility in Europe: The Revised Proceedings of a Conference on the Princeton European Fertility Project*, Princeton : Princeton University Press, 1986.
- Demografická příručka 2006*. Praha : Český statistický úřad, 2007.
- FUČÍK, Petr. Porody po rozvodu. In *Sociální reprodukce a integrace: ideály a meze*. Brno : Masarykova univerzita, 2007, s. 171–184.
- HAMPLOVÁ, Dana ; RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka ; PIKÁLKOVÁ, Simona. *České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2003. 108 s. ISBN 8073300400.

- MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina. Mýty a skutečnosti*. 1. vyd. Brno : Blok, 1990. 184 s. ISBN 8070290188.
- Pohyb obyvatelstva 1993 až 2005*. [1. vyd.] Praha : Český statistický úřad, 1994 až 2006.
- Pohyb obyvatelstva v Českých zemích 1920–2006*. [1. vyd.] Praha : Český statistický úřad, 2007.
- POLIT, Denise F. ; FALBO, Toni. Only Children and Personality Development : A Quantitative Review. *Journal of Marriage and the Family*, 1987, č. 2, s. 309–325. ISSN 00222445.
- Porodnost a plodnost 2001–2005*. Praha : Český statistický úřad, 2006.
- RABUŠIC, Ladislav ; CHROMKOVÁ MANEA, B. Elena. Jednodětnost v českých rodinách. Kdo jsou ti, kdo mají nebo plánují pouze jedno dítě. *Sociologický časopis*. 2007, č. 4, s. 699–720. ISSN 00380288.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka. Změny generační plodnosti v České republice se zaměřením na vzdělání žen. *Demografie*, 2004, č. 2, s. 77–90. ISSN 00118265.
- Sčítání lidu 2001 – pramenné dílo*. 2007 [citováno dne 2008-04-11]. Dostupné na www: http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/pramenne_dilo_skup6.
- STONE, Lawrence. *Road to divorce*. New York : Oxford University Press, 1995. 496 s. ISBN 0192853074.
- Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2006*. Praha : Český statistický úřad, 2007.

Autor

Petr Pakosta (1977) vystudoval sociologii na Fakultě sociálních studií v Brně. Poté působil v marketingovém výzkumu trhu. Nyní pracuje jako výzkumný pracovník v Institutu pro výzkum reprodukce a integrace společnosti. Zajímá se o kvantitativní výzkum, sociologii rodiny a populační studia.

Kontakt: pakosta@fss.muni.cz